

PETAR STRČIĆ

Povijesna literatura o Istri u narodnooslobodilačkoj borbi

1.

Sve do nedavno, često su se prošlošću Istre bavili različiti i mnogobrojni pisci, ali isto tako često ne u skladu s prirodom svojih želja i naklonosti, jer su sve svoje sposobnosti i znanje iscrpljivali u namjerama da dokažu i pokušaju dokazati čija je Istra — zemlja hrvatska (i slovenska) ili talijanska. Tome zadatku robovali su gotovo svi pisci koji su svoje radove pisali u doba kad je situacija to zahtijevala — u 19. i 20. stoljeću — kad se Istra nalazila u sklopu cislajtanijskog dijela Habsburške Monarhije i, zatim, fašističke imperije Savoajaca.¹ No, i dobar dio tekstova objavljenih u Italiji i u nas nakon posljednjeg rata takvog je sadržaja.² Spominjući ove posljednje priloge, moramo biti svjesni toga da su određeni povijesni trenuci bili presudni u njihovu stvaranju,³ ali isto tako moramo prihvatiti i kriterij po kome takav rad ne dovodi uvijek do prihvatljivih rezultata. Umjesto da su u nas planski i sistematski stvarana djela trajnijeg značenja, nastajali su i radovi značajni samo za trenutak u kome su pisani, jer, često, jednostavno nije bilo vremena za pažljiviji rad ili njihovi autori — u većini neprofesionalci — naprosto nisu znali drukčije pisati. Zbog toga je u nas počesto dolazilo do odstupanja u nastojanjima pojedinih pisaca da se znanstveno prezentira i NOR Istre. Rezultati rada pojedinih autora do nas su stizali uglavnom kao odraz publicističkog, manje stručnog, a najmanje znanstvenog pristupa istraživanju, proučavanju i publiciranju radova.⁴

¹ Bernard Stalli, Talijanska historiografija i jadranski iredentizam. *Historijski zbornik* VII, 1954, 215—224; Miroslav Bertoša, Varijacije na temu: *historiographia histriensis croatica*. *Dometi*, II, 10/1969, 70—74; Petar Strčić, Vlada li kaos? Poslijeratna hrvatska historiografija o Istri, Rijeci, Hrvatskom primorju i Kvarnerskim otocima. *Dometi*, II, 7/1969, 6—16.

² Isto. Usp. i *Fabijan Trgo*, Izvori i literatura za historiju narodnooslobodilačkog rata, *Vojnoistorijski glasnik*, XVIII, 2, 1967, 68—69.

³ Jedan od takvih trenutaka bilo je doba duge i teške diplomatske borbe za Istru. Posljednjih je godina talijanska povijesna literatura o Istri i drugim našim krajevima objektivnija. Usp. *F. Trgo*, Izvori i literatura, n. dj., 69.

⁴ O stanju u poslijeratnoj hrvatskoj historiografiji o Istri, Rijeci, Hrvatskom primorju i Kvarnerskim otocima uopće v. članke koje su R. Barbalić, T. Blažeković, M. Bertoša, M. Despot, V. Ekl, B. Fučić, M. Gross, D. Klen, O. Mandić, R. Matejčić, B. Milanović, P. Strčić, D. Šepić, A. Šonje i M. Zajčić objavili u riječkom časopisu *Dometi* od br. 7, 1969. dalje.

Međutim, neću pogriješiti kad kažem da su za Istru — uostalom, kao i za druge hrvatske i jugoslavenske krajeve — drugi svjetski rat i u okviru njega NOR i socijalistička revolucija povijesna zbivanja epohalnog značenja. Ali, mislim da isto tako neću pogriješiti kad kažem da su ti događaji za Istru bili još presudniji no za ostale naše krajeve. Tu tvrdnju nije potrebno posebice obrazlagati ili potkrepljivati činjenicama — tã dovoljno se samo podsjetiti da je Istra izravno iz okvira totalitarne fašističke države, kakva je bila Kraljevina Italija, ušla u sastav socijalističke države, kakva je Demokratska Federativna Jugoslavija. Takav povijesni skok ipak nije doživjela ni jedna veća hrvatska ni jugoslavenska zemlja (izuzev manjih područja, kao što su dio riječkog i zadarsko, otoci Cres, Lošinj i drugi, te Slovensko primorje). No, nije zato naodmet prisjetiti se da je — uz spomenuta područja — Istra posljednja od hrvatskih i jugoslavenskih zemalja ušla u sastav domovine, a time i u socijalističku zajednicu jugoslavenskih zemalja. Ona je klasno a time i nacionalno oslobođenje pretežne većine svoga pučanstva morala — uz pomoć ostalih dijelova hrvatskoga i jugoslavenskih naroda — izvojevati u ratu, a riješenost njenog pučanstva da tu slobodu izbori izbila je takvom silinom da diplomatska borba za zelenim stolom više nije mogla izmijeniti daljnji tok povijesti.⁵

2.

Da bi se moglo pokušati pronaći odgovor na pitanje kako to da je povijest NOR-a i socijalističke revolucije Istre u našoj literaturi prikazana pretežno publicistički⁶ i da bi se lakše mogao pratiti ovaj osvrt na NOR i socijalističku revoluciju Istre u jugoslavenskoj povijesnoj literaturi (koliko znam, prvi pokušaj u nas u ovakvom obliku),⁷ potrebno je najprije reći riječ-dvije o organiza-

⁵ Već u toku NOR-a, god. 1943, sâm je Tito na Drugom zasjedanju AVNOJ-a rekao: »Jedan od najljepših uspjeha našeg narodnog ustanka, koji ima veliki historijski značaj, jest oslobođenje Istre i Slovenskog primorja poslije kapitulacije Italije. Dvadesetogodišnje ropstvo slovenskog i hrvatskog naroda nije moglo, usprkos svima naporima fašista, oduzeti našoj porobljenoj braći njihovo nacionalno obilježje i oslabiti njihove težnje za sjedinjenjem sa svojom braćom ostalim narodima Jugoslavije.«

⁶ Nije mnogo bolja situacija ne samo s prikazima NOR-a pojedinih drugih krajeva (usp. *Narcisa Lengel-Krizman*, Naša historiografija i povijesna publicistika o Zagrebu u narodnooslobodilačkoj borbi. *Časopis za suvremenu povijest*, II, 1970, 135—148), već i SR Hrvatske u cjelini (*Ivan Jelić*, Naša historiografija o narodnooslobodilačkoj borbi u Hrvatskoj 1941. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, XXII, 1, 1971; isti i dr., Organizacija znanstvenoistraživačkog rada na povijesti radničkog pokreta, KPJ, NOR-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj, *CSP*, II, 1/1970, 251—263). Usp. i tekstove objavljene u *Jugoslavenskom istorijskom časopisu*, 3/1965: *Jovan Marjanović*, Teze za obradu nekoliko problema iz istraživačkog rada u oblasti novije istorije; *Pero Morača*, O nekim problemima organizacije i metodologije u radu na istoriji jugoslavenskog radničkog pokreta i revolucije; *Branko Petranović*, Rad na istoriji socijalističke revolucije i neki osnovni aspekti interdisciplinarne saradnje.

⁷ Sadržaj ovog članka dopunjeni je referat što sam ga 26. X 1973. god. pročitao na 4. pazinškom memorijalu Katedre Čakavskog sabora za noviju povijest Istre. Iako je tekst proširen, dodano mu je i nešto bilježaka, samo je prvi korak u naporima da bi se dobio što detaljniji uvid u problematiku NOR-a Istre u jugoslavenskoj povijesnoj literaturi. Kompletan pregled, te podrobniji kritički osvrt, s detaljnijom analizom i opširnijom argumentacijom, uz ukazivanje na određene probleme i prijedloge za njihovo rješavanje dat ću u proširenijoj verziji ovog teksta. Ovdje ću ukazati samo na one najvažnije radove o Istri ili na djela koja su specifična po svome načinu obrade ovoga dijela povijesti

cijskoj bazi koja je, uglavnom, omogućila stvaranje radova s temama o NOR-u Istre.

Pisanje i objavljivanje tekstova o NOR-u Istre duže je vremena bilo prepušteno, ili se još i danas prepušta, uglavnom volji i nahodanju dobronamjernih pojedinaца. No, već kad je osnivano, na primjer, Odeljenje istorijsko i za ratne opite Generalštaba JA u Beogradu 1945,⁸ dobila se mogućnost za početak organiziranog rada. Daljnji poticaj istraživačkom radu dalo je uz to još nekoliko činilaca: djelovanje Povijesnih društava Hrvatske⁹ i Slovenije od druge polovice 40-ih godina¹⁰, a osobito gotovo istodobni završetak reorganizacije Vojnoistorijskog instituta u Beogradu (nastao je iz dijela spomenutog Odeljenja)¹¹, zatim življa djelatnost komisija SKH pri općinskim i kotarskim komitetima za radnički pokret i NOR,¹² izdavačka djelatnost Komande JRM¹³ i Vojnog dela, odnosno Vojnoizdavačkog zavoda u Beogradu¹⁴, te rad podružnica Povijesnog društva Hrvatske za Istru i Rijeku (od 50-ih godina dalje)¹⁵. Arhivske i muzejske institucije — u Istri Historijski arhivi u Pazinu i Rijeci,¹⁶ te Muzeji narodne revolucije u Puli i Rijeci¹⁷ — podržali su nastojanja da građa iz NOR-a postane pristupačnija istraživačima. U tu djelatnost uključio se Sjeveroadrijski institut JAZU u Rijeci,¹⁸ a od početka 60-ih godina i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu,¹⁹ te, zatim, Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije.²⁰ Od polovice 60-ih godina, naj-

Istre, te samo na neke autore i na neka pitanja vezana uz problematiku NOR-a u jugoslavenskoj povijesnoj literaturi. O NOR-u Istre u lirnim osvrtima usp.: I. Jelić, Naša historiografija o NOB-i, n. dj. isti, i dr., Organizacija znanstvenoistraživačkog rada, n. dj.; F. Trgo, Izvori i literatura, n. dj.

⁸ Gorčin Raičević, Vojnoistorijski institut, Vojna enciklopedija, 10, Beograd 1967, 641.

⁹ Usp. Proslava 20-godišnjice Povijesnog društva Hrvatske (Zagreb, 17—18. siječnja 1969), *Historijski zbornik*, XXI—XXII, 1968—1969, 697—707, i Jaroslav Šidak, Hrvatska historiografija — njen razvoj i današnje stanje (1971), *Historijski zbornik*, XXII—XXIV, Zagreb 1970—1971, 8.

¹⁰ Fran Zwitter, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Enciklopedija Jugoslavije, 8, Zagreb 1972, 624.

¹¹ G. Raičević, Vojnoistorijski institut, n. dj.; Dvadesetpet godina Vojnoistorijskog instituta (1946—1971), *Vojnoistorijski glasnik*, XII, 1, 1972, 7—10.

¹² Ljubomir Petrović, Arhivska građa društveno-političkih organizacija u regionalnim arhivima SR Hrvatske, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XVII, Rijeka 1972, 264 i 271.

¹³ Oliver Fio, Pomorska publicistika, Pomorska enciklopedija, 4, Zagreb 1957, 127—128.

¹⁴ Ante Rosi, Vojnoizdavački zavod, Vojna enciklopedija, 10, Beograd 1967, 641.

¹⁵ Rad Društva za povijest i kulturna pitanja Istre u Puli, *Jadranski zbornik*, I, Rijeka—Pula 1956, 382—383, i Rad Podružnice Povijesnog društva Hrvatske u Rijeci, i. izd., 383—385.

¹⁶ Lj. Petrović, Arhivska građa društveno-političkih organizacija, n. dj.

¹⁷ Herman Burlić, Muzej narodne revolucije Istre u Puli 1971. godine. *Kamov*, II, 15, Rijeka 1971, 17; Boško Končar, Iz programa Muzeja narodne revolucije u Rijeci u 1971. godini, na i. mj., 18; V. i Lj. Petrović, Arhivska građa društveno-političkih organizacija, n. dj., 272.

¹⁸ O toj ustanovi v. članke Petra Strčića u *Istarskom mozaiku*, 4—5/1965, 129—145, i u *Jugoslavenskom istorijskom časopisu*, 1—2/1966, 196—200.

¹⁹ Zlatko Čepo, Deset godina Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, *Kamov*, II, 15, Rijeka 1971, 19 i 22.

²⁰ Vinko Antić, Deset godišta «Pomorskog zbornika», *Pomorski zbornik*, 10, Rijeka 1972, 7—12.

prije pri spomenutom riječkom institutu JAZU, a zatim samostalno, radi Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.²¹ Od nedavno i talijanski Centro di ricerche storiche u Rovinju pruža mogućnosti za osvjetljavanje odnosa Talijana Istre prema NOR-u.²² Za slovenski dio Istre, a time i za njen hrvatski dio, osobito je bilo važno osnivanje Instituta za zgodovino delavskega gibanja u Ljubljani (koji je proizašao iz Znanstvenog instituta pri predsjedništvu SNO-a, osnovanog već 1944. godine).²³ Novina je u organizacijskom pristupu proučavanju NOR-a Istre osnivanje (god. 1970) Pazinskog memorijala Katedre Čakavskog sabora za noviju povijest Istre, čiji je četvrti skup priređen 1973. godine.²⁴

Neka od tih udruženja i institucija omogućuju objavljivanje tekstova u vlastitim periodičnim, posebnim ili redovnim izdanjima,²⁵ a neka pokušavaju sustavno i planski unaprijed financirati istraživačke radove.²⁶

Broj tih ustanova i udruženja koja se bave NOR-om općenito ili posebno naoko je impozantan, međutim, povijest NOR-a Istre nema velike koristi od toga jer većina institucija i udruženja svoje djelovanje proteže i van Istre, na druga geografska i vremenska područja, a u njima općenito radi malo povjesnika ili osposobljenih stručnjaka za historiju.²⁷ Osim toga, ni jedna se od njih ipak ne bavi isključivo istraživanjima i proučavanjem povijesti NOR-a Istre, s namjerom da objavljuje rezultate tih proučavanja i istraživanja. Isto tako nema ni jednog historičara po struci ili nekoga drugog pisca koji bi objavljivao rezultate svojih proučavanja što se odnose samo na povijest NOR-a Istre.²⁸ Koliko je takva situacija u nerazmjeru s potrebama te sa značenjem i značajem NOR-a Istre, i to ne samo za narod toga kraja, ne treba posebno naglašavati.²⁹

²¹ Ivo Kovačić, O radu Centra za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, *Kamov*, II, 15, Rijeka 1971, 19.

²² Antonio Borme, *Presentazione del Centro di ricerche storiche*, *Atti*, I, Rovinj—Rijeka—Trst 1970, 6—8.

²³ *Usp. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, X, 1—2, Ljubljana 1970, 147 i dalje.

²⁴ Petar Strčić, Najveći znanstveno-stručni skup u (o!) povijesti Istre. 30-godišnjica sjedinjenja Istre s maticom zemljom, *Novi list*, XXVII, 220, Rijeka, 22—23. IX 1973, 9.

²⁵ Historijski arhiv u Rijeci i Centro di ricerche storiche u Rovinju jedini su, zasad, redovitiji i jači izdavači periodičnih i posebnih izdanja.

²⁶ Npr. Sjeveroadrijski institut JAZU u Rijeci.

²⁷ Tako npr., stručni dio kolektiva Muzeja narodne revolucije u Puli, koji pokriva cijeli hrvatski, dakle, najveći dio Istre, sastoji se samo od direktora i jednog kustosa; sasvim su iste kadrovske prilike u riječkom Muzeju, koji pokriva tzv. Hrvatsko primorje, a silom prilika i dio Istre i Gorskog kotara.

²⁸ U ovom času ne mogu ocijeniti je li bila potrebna posebna znanstvena institucija za NOR Istre, ali je bez sumnje neobično da nema u nas ni jednog profesionalnog historika radničkog pokreta i NOR-a Istre, dok bi na istraživanju i proučavanju te problematike trebalo raditi barem nekoliko profesionalaca.

²⁹ Koliko se malo zna o kadrovskim problemima, usp. *Drago Kojić*, *Zanemarena povijest*, *Novi list*, XXIII, 30, Rijeka, 6. II 1969, str. 3, i moj odgovor, *Zanemarena povijest — zanemareni povjesničari*, isto izd., 66, 20. III 1969, str. 8. Usp. i P. Strčić, *Vlada li kaos*, n. dj., str. 15 i na dr. mj.

3.

Za takvu situaciju nisu krivi bibliografi i arhivisti koji su često prvi i odlučni pomagači u radu historičara i onih koji se bave historijom. Arhivisti i bibliografi gotovo su odreda osposobljeni za posao koji obavljaju, među njima ima i stručnjaka, međutim pisci tekstova o NOR-u Istre u načelu nisu osposobljeni za taj posao niti su stručnjaci. Tako u nas postoje bibliografije izrađene na zavidnom stručnom nivou, od kojih, primjerice, spominjem »Bibliografiju literature o narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941—1945«,³⁰ te beogradska izdanja: »Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945«³¹ i »Bibliografija o ratu i revoluciji u Jugoslaviji. Posebna izdanja 1945—1965«.³² Ta i druga slična djela dobra su pomagala piscima, u njima je naznačeno dosta literature i o NOR-u Istre.³³ Na žalost, među bibliotekarima nema primjetnog interesa za priređivanje zasebnih bibliografija o NOR-u Istre, pa ih zato i nema; bolje rečeno, stvaranje bibliografije NOR-a Istre ostalo je samo na bilješci Hermana Buršića i Marija Mikolića.³⁴ No, nedostaje bibliografija o povijesti Istre uopće, pa zato treba spomenuti, npr., bibliografske pokušaje Frana Zwittera,³⁵ Miroslava Bertoše³⁶ i Zlatka Keglevića.³⁷ Zwitterova i Bertošina bibliografija obuhvaćaju, osim NOR-a i ostala područja, odnosno razdoblja povijesti Istre, a Keglevićev pokušaj obuhvaća i teritorij Gorskog kotara i Hrvatskog primorja.³⁸ Treba spomenuti i

³⁰ Priredila Marija Sentić, *Casopis za suvremenu povijest*, I, 1—2, 1969, II, 1 i 2, 1970, III, 1, 1971, i V, 1, 1973.

³¹ U priređivanju bibliografske građe sudjelovalo je više autora. Izd. Vojnoistorijskog instituta, Beograd 1964.

³² Priredili: Borivoj Pajović i Milorad Radević. Izd. Savet za negovanje revolucionarnih tradicija narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije SUBNOR-a i Vojnoizdavački zavod, Beograd 1969.

³³ Dakako, ni jedno djelo nije savršeno, pa tako ni Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945. Tako, npr., među »Radio vijestima« i »Radio vjesnicima«, na str. 652—664, nisam našao »Radio vjesnik« iz riječkog područja (usp. *Kazimir Ostrogović*, Kako je od 1941—1943. izlazio »Radio vjesnik«, *Primorski vjesnik* 6, Sušak, decembra 1961, str. 2). Iz toga »Radio vjesnika«, međutim, razvio se već 1941. god. »Crveni vjesnik«, odnosno »Primorski vjesnik«; taj list nije izdavao Okružni NOO za Hrvatsko primorje (koji je osnovan tek 1943), kako bi se dalo shvatiti iz natuknice navedene Bibliografije na str. 608. Isto tako, ni urednik toga lista 1941—1945. nije bio samo Milan Slani, kako bi se dalo shvatiti s obzirom na to da se samo on spominje (o listu koji je izlazio 1941. usp. *Petar Strčić*, »Primorski vjesnik« 1941. Izbor članaka o Hrvatskom primorju, Istri i Gorskog kotaru, Rijeka 1972).

³⁴ Prilog bibliografiji o NOB-i u Istri, *Istarski mozaik*, 1, Pula 1966, 42—43.

³⁵ *Fran Zwitter*, Bibliografija o problemu Julijske krajine in Trsta 1942—1947, *Zgodovinski časopis*, II—III, Ljubljana 1948—49, 259—324.

³⁶ Građa za bibliografiju historije i kulture Istre. Prilozi jugoslavenskih autora, *Istarski mozaik*, Pula, 4—5, 1967, 299—312, 6, 1967, str. 404—413, 1—2—3, 1968, str. 169—178, 3—4, 1969, str. 121—122, 5, 1969, str. 115—117, 1, 1970, str. 76—78, 6, 1970, str. 118—120.

³⁷ Bibliografija rasprava i članaka NOB Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u periodici SRH, *Kamov*, II, 15, Rijeka 1970, str. 20—21.

³⁸ Zlatko Keglević ima već duže vremena u rukopisu Bibliografiju Hrvatskog primorja, Istre i Gorskog kotara u NOB-u; zahvaljujem mu na uvidu u to djelo — na žalost još uvijek nedostupno široj javnosti.

svojevrсни pregled Vinka Antića iz oblasti štampe i tiskarstva (koji se, također, ne odnosi samo na Istru).³⁹

Za pojavu pretežno publicističkih sadržaja u objavljenim tekstovima o NOR-u Istre nije kriv ni nedostatak građe u našim arhivima i drugim spremištima, jer je ima dovoljno, gledajući Istru u cjelini, relativno je i sređena, a fondovi, bez obzira jesu li sređeni ili nisu, često su pristupačni istraživačima. Postoji i objavljena građa, iako je od ruke arhivista gotovo i nema, što je prilično neočekivano. Dio građe uglavnom je korektno prezentiran — bilo u izvacima,⁴⁰ registama⁴¹ ili u cjelini — s potrebnom stručnom, pa čak i znanstvenom pomnošću.⁴² Posljednje je osobito vidljivo u novijim svescima velikog niza »Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda«, koji se objavljuju u Beogradu i koji sve češće imaju suvremen i sve bogatiji znanstveni aparat, što znatno povećava sigurnost u korišćenju sadržaja spisa.⁴³ Naprotiv kao primjer nesuvremenog pristupa objavljivanju građe može poslužiti materijal u zborniku »Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943—1968«, gdje, npr., gotovo nije navedeno ni odakle je građa uzeta, jesu li za pretisak korišteni originali ili objavljeni tekstovi, itd.;⁴⁴ čak ni naknadno štampani dodatak (u drugoj ediciji) nije to popravio.⁴⁵

Ima i dosta objavljenih memoarskih zapisa.⁴⁶ Dobar dio tih sjećanja zapravo je kombinacija uspomena i dokumenata. Neki od sudionika NOR-a toliko su se pri objavljivanju svojih sjećanja služili dokumentima da se gotovo više i ne može govoriti o sjećanjima, što, dakako, ne pridonosi boljem i svestranijem osvjetljavanju problema jer pisci takvih memoara više vjeruju sadržaju dokumenata nego vlastitom sjećanju.

³⁹ Štampa narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri. Prilog o radu tehnika, štamparija i izdavanju listova, *Jadranski zbornik*, I, Rijeka—Pula 1956, odnosno Partizanske tehnike u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Istri (1941—1945), *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, VII, 1—2, Zagreb 1961.

⁴⁰ *Duško Zorec—Ivo Zic Klačić*, Izvaci kopija cenzuriranih pisama vojnih i civilnih lica o ratu i ratnim prilikama u fondu Riječke prefekture, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, VIII—IX, 1963—1964, 259—290.

⁴¹ *Antun Herljević*, Regesti i obavještenja o značajnijoj arhivskoj građi za povijest Rijeke u fondu bivše Riječke prefekture (1924—1945), *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, XI—XII, Rijeka 1966—67, 299—363.

⁴² *Ivo Kovačić*, Građa za historiju NOP-a u Istri u drugoj polovini 1942. godine, u: Prva istarska partizanska četa. O 30-godišnjici osnutka 1942—1972, Rijeka 1972, 91—150.

⁴³ *Vitomir Grbac*, O Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, tom V, Borbe u Hrvatskoj, knj. 1—20, *Vojnoistorijski glasnik*, XX, 2, Beograd 1969, 246—267; knj. 21—37, str. 219—239.

⁴⁴ Izd. Sjeveroadranskog instituta JAZU, Rijeka 1968. Nije označeno tko je Dokumente priredio za objavljivanje, str. 125—331. Urednici zbornika su Vinko Antić, Vjekoslav Bratulić i Ferdo Čulinović, ali je na str. 479 označeno da je zbornik za štampu priredio Vinko Antić.

⁴⁵ *Vinko Antić*, Dopunske bilješke uz dokumente u knjizi: Priključenje Istre FD Hrvatskoj u DF Jugoslaviji. Urednici: Ferdo Čulinović, Vjekoslav Bratulić, Vinko Antić, Rijeka 1968. Izdanje Sjeveroadranskog instituta JAZU, *Jadranski zbornik*, VII, Rijeka—Pula 1969, 663—668.

⁴⁶ Usp. npr. *Viktor Car Emin*, Udesni dani. Dnevni, članci i feljtoni. Zagreb 1951; *Zvane Črnja*, U krvi rođeno, Zapisi iz Istre. Zagreb 1948, te sjećanja u zbornicima Priključenje Istre, n. dj., Prva istarska partizanska četa, n. dj., i Pazinski memorijal, 2, 1971.

Sva je objavljena građa izvornog značaja, prvorazredne vrijednosti, prepuna podataka o važnijim i sitnijim problemima i događajima, njezin je sadržaj tu da bude podvrgnut kritičkoj analizi i obrađen onako kako to određeno pitanje ili trenutak objavljivanja zahtijeva, znanstveno, stručno ili publicistički. No, u većini dobivamo samo radove na publicističkoj razini; to čudnije što je od pojave prvih prikaza NOR-a Istre prošlo blizu tri decenija, a povijesna znanost u Hrvatskoj i Jugoslaviji općenito doživjela je u međuvremenu znatan razvoj i dala niz odličnih rezultata.⁴⁷

4.

Pokušaja cjelovitih ili djelomičnih osvrtâ na NOR Istre bilo je već u toku rata. Ovdje treba spomenuti brošuru »Naša Istra«, koja sadrži više važnih i vrijednih tekstova, a izašla je 1944. god. u izdanju Tehnike Mornarice NOVJ. U brošuri su objavljeni i izvori, ali i članci koji — doduše sukladni trenutku kad su se pojavili — za nas danas nisu samo zanimljivo pisani i čitljivi tekstovi nego služe i kao izvori.⁴⁸

Od radova koji obrađuju samo jedan problem ili određeno područje spominjem iz te godine, kao primjer, tekst Iva Čaće o talijanskim pretenzijama na Istru i Slovensko primorje,⁴⁹ te prilog Ante Drndića o zločinu neprijatelja u Lipi.⁵⁰

Naredne je godine Propagandno odjeljenje Komande Jugoslavenske mornarice u Splitu izdalo knjižicu pod naslovom »Istra u Narodnooslobodilačkoj borbi«, u kojoj je i istoimeni članak Šima Balena. Koliko mi je dosad poznato, Balenov je tekst jedan od prvih pokušaja u nas da se dade što cjelovitiji pregled razvoja NOR-a i socijalističke revolucije u Istri. Balen je u šest poglavlja vrlo plastično prikazao gotovo sve važnije momente vezane uz NOR Istre.⁵¹

Sličnih pokušaja od tada ima više,⁵² a jedan je od najtemeljitijih objavljen u Beogradu 1952. god. u zborniku »Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu

⁴⁷ Upozorio bih, npr., na Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, *Jaroslava Sidaka*, na djelo Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914—1918, Zagreb 1970. *Dragovana Šepića*, i na djelo Komunistička partija Hrvatske 1937—1941, Zagreb 1972, *Ivana Jelića*.

⁴⁸ Ta brošura sadrži priloge: Odluka predsjedništva AVNOJ-a o priključenju Slov. Primorja, Beneške Slovenije, Istre i hrvatskih jadranskih otoka Jugoslaviji; Josip Broz Tito, Iz govora 12. septembra 1944. na Visu, odlomak; Josip Smodlaka, O razgraničenju Jugoslavije s Italijom; (B. a.), Istra ostvaruje oslobodilačkom borbom vekovne težnje; Mara Gržetić, Rada se nova slobodna Istra; (B. a.), Zvjerstva fašista u selima Istre. Usp. Bibliografiju izdanja u NR-u, n. dj., 55.

⁴⁹ Što hoće oni. Oslobođeno područje 1944.

⁵⁰ Lipa optužuje i Lipa accusa, Kastav 1944.

⁵¹ Osim Balenova članka (str. 39—53), objavljeni su i napisi *Josipa Smodlake*, Narodno pravo Južnih Slavena i talijanski nacionalizam (3—38) i *Mibe Marinka*, Oslobođilačka borba u Slovenskom Primorju (55—64). Usp. Bibliografija izdanja u NOR-u, n. dj., str. 27. Balenov je članak štampan iste godine (u izd. *Vjesnika*, a u tisku Slobodne Dalmacije u Splitu) pod istim naslovom u posebnoj brošuri na hrvatskom jeziku; prema *F. Zwitter*, Bibliografija, n. dj., 265, Balenov je tekst »napisan še v času borb« a objavljen i na slovenskom jeziku u Bariju, kao i na hrvatskom (Bibliografija izdanja u NOR-u, n. dj., str. 2).

⁵² Npr. *Oko Trsta*, Beograd 1945, jedanaesto poglavlje »Konačni obračun«, 393—428.

kroz vjekove».⁵³ Taj tekst, dio drugi, »Narodnooslobodilačka borba«, osobito poglavlje pod naslovom »Istra u narodnooslobodilačkoj borbi«, ujedno je i jedan od najopsežnijih od onih koji prikazuju NOR Istre. Osobito je potrebno naglasiti da su autori: Vinko Antić, Josip Matas, Zora Matijević, Danilo Ribarić, Vitomir Širola, Vladislav Vivoda i drugi prezentirali sadržaj koji je presudno djelovao na niz kasnijih pisaca, i to toliko da je mnogo toga što su ti kasniji autori napisali zapravo prepričavanje ili variranje prvotnoga teksta u zborniku, uz dodatak samo nekih podataka ili pojedinosti. Događa se tako da neki pisci, a osobito pisci memoara, taj tekst uzimaju ne samo kao predložak već gotovo kao građu, pa gotovo više i ne istražuju ni provjeravaju tvrdnje ili podatke koji su u njemu izneseni. Takvom se metodom rada obično koristi naš najpoznatiji pisac tekstova s temama o NOR-u — Vinko Antić. Taj pisac većeg broja radova, napisanih pretežno u povodu nekih obljetnica, dosta je pridonio da se NOR Istre popularizira u štampi i drugim našim glasilima.⁵⁴

Veći korak dalje u načinu istraživanja i prezentiranja teksta nije učinio ni dobar dio drugih autora, od kojih spominjem samo neke, pisce obimom ne samo većih već i važnijih edicija, primjerice, Ivana Brozina,⁵⁵ Alda Bessana, Luciana Giuricina i ostale autore djela o Talijanima u NOR-u,⁵⁶ te Toneta Crnoborija,⁵⁷ Svetozara Tintora,⁵⁸ Danila Ribarića,⁵⁹ Vinka Švoba i Mahmuda Konjhodžića.⁶⁰ Iako su ta i slična veća i manja djela donijela dosta zanimljivih podataka iz poznatih i nepoznatih dokumenata, te pojedinosti iz sjećanja sudionika tih povijesnih događaja, imaju uglavnom prigodno-spomeničarski, pa i memoarski karakter. Međutim, već i sami podnaslovi nekih publikacija pokazuju da su autori imali određeni cilj ili da su bili svjesni svojih mogućnosti i namjera, jer su se skromno ogradili od većih pretenzija,⁶¹ ističući da donose ipak samo priloge za koje misle da će pridonijeti boljem osvjetljavanju NOR-a Istre. No, neki od tih radova⁶² donekle su anakronizam u današnje vrijeme, u doba

⁵³ Izd. Rada, Beograd 1952.

⁵⁴ Ovdje navodim uz — spomenuti dio u zborniku Istra i Slovensko primorje — samo neke opsegom veće i — po mojem sudu — važnije tekstove V. Antića, Karakteristični momenti narodnooslobodilačke borbe u Istri. *Historijski zbornik*, VII, Zagreb 1954, Oslobođenje Hrvatskog primorja, Rijeke i Istre, O 20-godišnjici oslobođenja (1945—1965), *Pomorski zbornik* 3, 1965, Partizanske tehnike, n. dj., Položaj Rijeke od kapitulacije Italije do drugog zasjedanja AVNOJ-a, 8. IX — 29. XI 1943. *Jadranski zbornik*, VII, 1969, Štampa NOP-a, n. dj., Komunistička partija Jugoslavije u borbi za oslobođenje Istre. O 30-godišnjici oslobođenja Istre (1943—1973), *Jadranski zbornik*, VIII, 1973, Prilog historiji političke borbe za Istru od 1943. do 1945, *Istarski mozaik*, 1/1966; Uključivanje Istre u NOP Hrvatske i priključenje domovini, u: *Priključenje Istre*, n. dj.; Sušak—Rijeka i okolica u Narodnooslobodilačkoj borbi, u: *Rijeka, Zbornik*, Zagreb 1953.

⁵⁵ Put Prve istarske brigade »Vladimir Gortan«, Pula 1960.

⁵⁶ Fratelli nel sangue. Contributi per una storia della partepazione degli Italiani alla Guerra popolare di liberazione della Jugoslavia, Rijeka 1964.

⁵⁷ Preporod hrvatskog školstva u Istri za vrijeme narodnooslobodilačke borbe, Zagreb 1963, i Borbeni Pula. Prilog građi za povijest radničkog pokreta i NOB do rujna 1943. Rijeka 1972, 179 i dalje.

⁵⁸ Trinaesta primorsko-goranska divizija, Zagreb 1968.

⁵⁹ Borbeni put 43. istarske divizije, Zagreb 1969.

⁶⁰ Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942. godine. Zagreb 1969.

⁶¹ Npr. Tone Crnobori.

⁶² Npr. Vinko Antić, Uključivanje Istre u NOP, n. dj.; Komunistička partija u borbi, n. dj.; Sjedinjenje s domovinom otoka Cresa i Lošinja. (O 30-godišnjici revolucionarnih događaja i odluka 1943—1945). *Otočki ljetopis Cres—Lošinj*, 1973, 13—20.

u kojem je naša povijesna znanost dostigla zavidan nivo.⁶³ Jer, nedostatak kritičke analize u tekstu o NOR-u u zborniku »Istra i Slovensko primorje« iz 1952. god. daje se shvatiti i hitnošću i potrebom trenutka u kojem je to djelo stvarano, možda i nedovoljnim znanjem o tome kako valja pisati djelo s tematikom iz povijesti NOR-a, zatim nedostatkom znatnog broja naših i stranih dokumenata, literature, itd. Međutim, danas se više ne možemo zadovoljiti samo prepričavanjem ili citiranjem, i to uglavnom naših, vojnih izvještaja i naredbi, po kojeg dokumenta nekog partijskog foruma, ili prepričavanjem i opsežnijim citiranjem memoarskih zapisa (kako sam spomenuo, neki memoari i nisu sjećanja već prepričani dokumenti). Zbog toga je osobito interesantna i pojava drugog toma »Hrvatskog narodnog preporoda u Istri« Bože Milanovića,⁶⁴ odnosno prvog poglavlja u završnom, trećem dijelu te knjige.⁶⁵ Naime, taj je autor pristupio poslu slično kao i neki drugi naši pisci o NOR-u Istre, pa se i na njega mogu odnositi već izrečene riječi. Međutim, Milanovićev tekst omogućava svojevrsne i nadasve zanimljive komparacije između tekstova više autora koji su, pretpostavljam, uvjereni da se s uspjehom pridržavaju marksističke, dijalektičke metode promatranja pojava u društvu — historijskog materijalizma — i ovog autora teksta o NOR-u Istre koji se, prema onom što o njemu znam, ne bi mogao pridržavati tih postulata⁶⁶ (a i ne pridržava se, što sudim prema sadržaju te knjige).⁶⁷ No, usprkos tome, razlike u pristupu prikazu NOR-a Istre između spomenutih i nespomenutih autora s jedne i Milanovića s druge strane — gotovo i nema.

Nedavno je Mario Mikolić negativno ocijenio takav način rada, iako je apostrofirao samo jednog autora. Mikolić je, naime, upozorio da Vinko Antić u jednom od svojih posljednjih radova — »Uključivanje Istre u NOP Istre i priključenje domovini«⁶⁸ — nije »pridonio ništa nova boljem sagledavanju historijskih događaja u Istri za vrijeme II svjetskog rata i narodne revolucije, niti je dovoljno kritički postupao s argumentima koje iznosi.«⁶⁹ Mikolić je, doduše, ustvrdio da je Antić »nesumnjivo jedan od najboljih poznavalaca NOP-a i NOB-e u Istri«, ali Mikolić u svome daljnjem tekstu samoga sebe demantira, ogradujući se da nije mogao u svim »sažetom prikazu obratiti pažnju na sve

⁶³ Usp. J. Sidak, *Hrvatska historiografija*, n. dj., Takav se visok nivo može vidjeti i na području povijesti Istre, ali uglavnom u proučavanju drugih razdoblja. Spominjem samo kao primjer radove Danila Klena s tematikom iz srednjeg vijeka i Dragovana Šepića s tematikom iz 19. i 20. st.

⁶⁴ Od god. 1883—1947, Pazin 1973; prva je knjiga objavljena god. 1967.

⁶⁵ Oslobođenje, 587—614.

⁶⁶ Za one koji ne znaju u čemu je doskočica, treba reći da je dr. Božo Milanović — danas duboko u 80-im godinama životnog vijeka — sudionik antifašističkog otpora u Istri između dva svjetska rata, da je bio za vrijeme rata konfiniran u unutrašnjosti Italije, da je, zatim, surađivao s NOP-om, da je pridonio u vrijeme diplomatske borbe za Istru da ova zemlja ipak bude i međunarodno priznata kao hrvatska i jugoslavenska zemlja, te da je zaslužan član i naše današnje zajednice. No, usprkos svemu nabrojenom Milanović nije mogao prihvatiti i marksističke poglede na razvoj društva, jer je isto tako bio i ostao svećenik i zaslužan za katoličku crkvu, toliko da je počašćen i nazivom monsignora.

⁶⁷ Usp. ocjene V. Bratulića, *Jadranski zbornik*, VIII, Rijeka—Pula 1973, 432, i P. Strčića, *Novi list*, XXII, 85, 11. IV 1973, 9.

⁶⁸ V. bilješku 62.

⁶⁹ Mario Mikolić, *Zbornik o priključenju Istre Jugoslaviji*, *Historijski zbornik*, XXIII—XXIV, Zagreb 1970—71, 459—461; navod je na str. 459.

sumnjive argumente u ovoj raspravi«, pa se dotiče samo nekih, istaknuvši: »[...] gdje god se A. udaljuje od iznošenja podataka i ulazi u njihovu analizu nedostaje mu kritičnosti.«⁷⁰

Osim nedostatka kritičnosti općenito, u dosta djela autori doslovce prihvaćaju kao točne sve dokumente koje su izdavale društvenopolitičke i vojne organizacije, jednako kao i memoarske zapise, tako da se slabo nailazi na kritičko vrednovanje takve povijesne građe.⁷¹ U dobrom dijelu radova ima i pretjerane epike, bez znanstvenih pa i stručnih analiza i ocjena vojnih, političkih i drugih momenata, što je osnovna karakteristika svakoga studioznijeg rada. Takva epika zaista može zainteresirati dio čitalačke publike, ali kad se neprestano ponavlja, bez inovacija, a često i bez življeg duha, postaje zamorna i dosadna. Upotrijebljena na pravome mjestu i skladno povezana s povijesnim zbivanjima NOR-a Istre, epika može biti i vrlo nužna i uspješna,⁷² pa tako može vrlo pozitivno djelovati npr., u odgoju mladih generacija. No, epika je samo jedna od komponenata u tom odgoju, pa se mlađe generacije, sve je očitije, ne zadovoljavaju samo epikom. Osim toga, za njih više nije dovoljno samo znati gdje se ili kako se nešto zbilo, ili tko je nešto učinio, već traže i podroban odgovor na pitanje zašto se određeni povijesni događaj ili proces upravo tada ili tako odvijao.

Pojavu takvih djela u ovom trenutku ipak ne treba a priori odbacivati. Štoviše, njihovo izdavanje treba i pozdraviti jer, naprosto, drugih ima malo. U izradu nekih od tih djela, osim toga, uložena je i neobično velik trud, što treba osobito cijeniti, a u nekim osjeća se i naročito velika, nesebična želja da se povijesni događaji iz NOR-a Istre što prije prezentiraju javnosti, pa na svemu tome treba zahvaliti tim autorima. Doduše, ta će djela čitalačkoj publici možda dati i poneku netočnu sliku o povijesnim zbivanjima i ličnostima, bit će i pretjerano subjektivnih ocjena i zanemarivanja objektivnih mjerila,⁷³ ali su ipak njihovi sadržaji u cjelini, mislim, korisni zato što se u njima nazire ili osjeća duh revolucije. Nisu naodmet ni onim malobrojnim istraživačima NOR-a Istre, jer će njima moći biti barem donekle putokaz u vlastitom daljnjem radu.

5.

Samo su donekle slični i raniji tekstovi nekih vojnih pisaca, objavljavani do unazad nekoliko godina, a neki su tako rađeni i u posljednje vrijeme. Još od prvih bilježaka o oslobođenju iz 1945. godine, a zatim i iz godine 1946. (npr. Janeza Tomšiča, Mladena Ikice, Anđelka Kalpića i drugih),⁷⁴ pa preko prve

⁷⁰ Str. 460.

⁷¹ To nije slučaj samo s pristupom građi o Istri. Usp. tvrdnju P. Morače, O nekim problemima, n. dj., 77.

⁷² Npr. u nekim radovima Ljube Drndića.

⁷³ Usp. *Zvane Crnja*, *Uzged* o jednoj knjizi, *Dometi*, II, 3, 1969, 89—90, zatim polemične članke Vinka Antića, *Zvane Crnje* i *Koste Milutinovića* koji su objavljeni u riječkom *Novom listu*, u svibnju 1969.

⁷⁴ *Mladen Ikica*, *Oslobođenje Pule*, *Jugoslavenski mornar*, II, 5, 1946, 165—166; *Ivan Ivanović*, *Operacija oslobađanja Cresa i Lošinja* aprila 1945. god. I, izd. 8, str. 304—308; *Anđelko Kalpić*, *Jugoslavenska ratna mornarica u borbi za oslobođenje Trsta i Julijske Krajine*, I, izd. 4, str. 115—117.

knjige grupe autora iz serije »Iz ratne prošlosti naših naroda«⁷⁵ do 145. knjige knjige iste serije⁷⁶ — da spomenem samo neke edicije — s pažnjom se obrađuju podaci i o NOR-u Istre.⁷⁷ No, od objavljivanja prve pa do posljednje knjige prošla su dva desetljeća, stečena su i mnoga iskustva, te novija djela vojnih povjesnika pokazuju da su njihovi autori u toku razvoja naše historiografije pa sve češće napuštaju puko kronološko redanje događaja, ili prepričavanje vojnih dokumenata, ili epsko opisivanje pojedinih povijesnih trenutaka, sve je manje publicističkog načina rada i sve se više prihvaćaju stručne, pa i znanstvene metode istraživanja i publiciranja rezultata tih istraživanja. U tom cilju očita su nastojanja Vojmira Kljakovića,⁷⁸ Fabijana Trge,⁷⁹ Jovana Vasiljevića⁸⁰ i drugih.

O načinu objavljivanja radova dovoljno je ukazati na jedan primjer, na tri teksta Fabijana Trge o Istri (u »Istoriskom glasniku«, 1—2 iz 1957,⁸¹ u »Enciklopediji Jugoslavije«, 4 iz 1960.⁸² i u »Vojnoj enciklopediji«, 4 iz 1961⁸³). Naime, Trgo je niz pojedinosti skladno uklopio u cjeloviti prikaz NOR-a Istre, a nije izdržao da mjestimice ne uđe i u kritičku analizu, pa ne daje samo sintetičke napise, uobičajenog enciklopedijskog sadržaja. Doduše, oni su u skladu s tadašnjim dostignućima povijesnih istraživanja i naših saznanja o NOR-u Istre, ali su pisani korektno i još su uvijek oslonac u radu istraživača. I, općenito, mora se naglasiti da su članci u našim enciklopedijama o NOR-u Istre, odnosno o NOR-u u pojedinim njenim mjestima i područjima, o ličnostima, o jedinicama NOV i PO, itd., pisani znalčki i da uglavnom daju dobar uvid u revolucionarna zbivanja 1941—1945. god. u Istri. Iz tih se tekstova vidi i kritički odnos njihovih autora prema memoarskim zapisima i izvornoj građi. Nije nekorisno, kao primjer, detaljnije navesti kako jedan vojni historik NOR-a gleda na građu nastalu u našim vojnim jedinicama od 1941—45. godine. Jovan Vasiljević piše:

»Između građe vojnih štabova i jedinica i građe partijskih organa postoje dve bitne razlike. Jedna proističe iz samog karaktera građe, a druga je vezana za metodološki postupak. Vojna građa okrenuta je spoljnim komponentama — jačini jedinice, njenom naoružanju, neprijatelju, vojnim planovima, opisu i izvlačenju pouka. Partijska građa slika unutrašnji život jedinice, političku izgrađenost i moralnu čvrstinu starešinskog i boračkog kadra. Nije potrebno posebno naglašavati da se ove dve građe skladno dopunjuju, a u dodirnim tačkama međusobno proveravaju. Međutim, ono što na prvi pogled izaziva nedoumicu, to je naglašen, bolje rečeno, prenaglašen kritički stav u građi partij-

⁷⁵ Izašla je 1952. pod naslovom: *Oslobodilački pohod na Trst* Četvrte armije Jugoslovenske armije, a djelo je izradilo više autora.

⁷⁶ *Jovan Vasiljević*, *Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije*, Beograd 1972.

⁷⁷ Doduše, uglavnom u vezi s NOR-om na moru i sa završnim operacijama za oslobodjenje Jugoslavije.

⁷⁸ Iz njegova opusa dovoljno je ukazati na mali članak, bez većih pretenzija, uglavnom s poznatim podacima, ali koji je napisan nadasve znalčki: *Oslobođenje otoka Krka* aprila 1945. godine, *Krčki zbornik*, 1, 1970, 7—16.

⁷⁹ Usp., na primjer, Peta zemaljska konferencija KPJ i pitanje obrane zemlje, u: *Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije*, Zagreb 1972, 19—32, te radove koje spominjem dalje u tekstu.

⁸⁰ V. bilj. 76.

⁸¹ Str. 3—17: *Istra u Narodnooslobodilačkoj borbi*.

⁸² Str. 397—399: *Istra u Narodnooslobodilačkom ratu*.

⁸³ Str. 8—10: *Narodnooslobodilački rat*.

skih organa kada se ocenjuje opšte stanje jedinica. Taj metodološki postupak stroge kritike i samokritike pretvarao se ponekad u manir šabloniziranog načina razmišljanja. Naime, u izveštajima partijskih rukovodilaca često se konstatuje da je politička izgrađenost slaba, jer se partijski sastanci ne održavaju redovno, a zapostavlja se ono što je bitnije — da su ti isti ljudi, spremno izvršavajući zadatke uz opasnost po život, davali ipak najevrčće dokaze svoje političke izgrađenosti.

Za razliku od partijske, vojna grada ne pokazuje tako visok stepen kritičnosti, a u pogledu navođenja štete i gubitaka koji su naneti neprijatelju često je nepouzdana, čak i kada su mrtvi 'izbrojani na terenu'. Nije isključeno da takva preterivanja potiču otuda što se aktivnost jedinica često razvijala u znaku raznih takmičenja, obično povodom Prvog maja ili godišnjice oktobarske revolucije, pa se radije grešilo na štetu neprijatelja, nego na štetu plasmana sopstvene jedinice. Međutim, ta preterivanja mogu se svesti u stvarne okvire ako se broj ubijenih i zarobljenih dovede u sklad sa brojem zaplenjenog ručnog oružja.⁸⁴ Takvih ocjena i kritičkih stajališta nema u mnogih pisaca koji se bave NOR-om Istre. Vjerojatno zato nema ni boljih rezultata. S druge strane, razloge boljih rezultata kod vojnih povjesnika možda treba tražiti i u tvrdnji Jovana Vasiljevića »da su pouzdaniji radovi u specijalizovanim vojnim ili pomorskim publikacijama, jer su prolazili kroz stroži odbir i stručniju redakciju«.⁸⁵ Možda takvim razlozima treba zahvaliti da se na stručniji i znanstveniji tretman nailazi u posljednje vrijeme i kod slovenskih autora koji se — u okviru povijesti NOR-a Slovenije — dotiču i NOR-a Istre.

6.

Mogu slobodno ustvrditi: da nema djela vojnih ili slovenskih historičara gotovo ne bismo mogli govoriti o nastojanjima da se znanstveno i stručno pride u cjelinu ili djelomično istraživanju i proučavanju NOR-a Istre, a zatim i objavljivanju rezultata tih istraživanja i proučavanja.⁸⁶ Jer ono nešto pokušaja Marija Mikolića, Hermana Buršića, Vinka Antića, Nikole Crnkovića i drugih⁸⁷ — ostaju zasad samo pokušaji i nikako ne mogu zadovoljiti potrebu da se NOR Istre obradi i stručno i znanstveno.⁸⁸

Pa kako to da u nas nema dovoljno znanstvenog pa čak ni stručnijeg pristupa u objavljenim tekstovima o NOR-u Istre?

⁸⁴ J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, n. dj., 461—462.

⁸⁵ Isto, str. 461.

⁸⁶ Usp., na primjer, radove Toneta Ferencu.

⁸⁷ Prema korišćenju literature koja govori o NOR-u Istre postoji dosta suzdržljiv odnos; tako, npr., autori koji su pruredili bibliografiju u djelu Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb 1969, uvrstili su u taj popis svega nekoliko redova: Istra i Slovensko primorje, n. dj., Priklučenje Istre, n. dj.; Rijeka, zbornik, n. dj.; *Dragovan Šepić*, Borba istarskih Hrvata i Slovenaca za slobodu i ujedinjenje od Narodnog preporoda do oslobođenja, *Nastava povijesti*, 1, 1968/69, S. *Tintor*, Trinaesta primorsko-goranska udarna divizija, n. dj.

⁸⁸ Osobito je posljednji spomenuti pokazivao akribiju u nekim svojim tekstovima, no Crnković je radove prestao objavljivati (*Delifriranje partijske i partizanske lifre u Istri pred kapitulaciju Italije, Jadranski zbornik*, VII, 1969; Neki problemi narodno-

Po svemu sudeći, uz ostalo,⁸⁰ u pitanju je ipak određena obzirnost pisaca, njihove težnje da ne povrijede neke legende koje su se s vremenom raspogle oko pojedinih događaja ili sudionika NOR-a Istre.⁸⁰ No, legende su jedno, one su nužne i korisne, a povijesna je istina drugo, iako ne mora biti sasvim u suprotnosti s legendama. Jedan od mogućih odgovora na to pitanje jest i općepoznato mišljenje da je povijesna distanca ipak nužna kada se želi ocijeniti neki događaj, ličnost ili povijesno razdoblje. Na žalost, čini se da je u pogledu NOR-a Istre ta distanca gotovo i potrebna, sudeći po većini tekstova u nas do danas objavljenih. Čini se, zatim, da je jedan od navedenih problema i nedostatak osposobljenih historičara koji bi se profesionalno bavili proučavanjem NOR-a Istre (a s time u uskoj vezi i radničkog, socijalističkog, komunističkog i antifašističkog pokreta do 1941. godine) i objavljivanjem rezultata tih proučavanja. Čini se da nisu u pitanju financijska sredstva za dugotrajnija istraživanja i proučavanje, sudeći barem po mnoštvu publicističkih pa donekle i stručnih izdanja i članaka objavljenih od 1945. godine do danas. Tako i nije sve do danas iskorištena široka organizacijska podloga koja postoji u onom većem broju institucija nabrojanih u drugom poglavlju ovog članka. Iako postoji veliki kapital u objavljenoj i neobjavljenoj izvornoj građi i memoarskim zapisima, on nije dovoljno ni pravilno iskorišten. Niz problema nije ni naznačen,⁸¹ mnoga područja problematike NOR-a Istre,⁸² a ni geografska područja u Istri⁸³ nisu obrađena ili su samo dotaknuta, mnoga pitanja površno su prikazana⁸⁴ itd. Nužno je, dakle, prići istraživanju, proučavanju, obrađivanju NOR-a i socijalističke revolucije Istre svestranije, dublje, historiografija NOR-a i socijalističke revolucije Istre mora teći u skladu sa suvremenim tokovima historiografije Hrvatske i Jugoslavije.

oslobodilačkog pokreta u Istri 1941—1943. *Časopis za suvremenu povijest*, III, 2—3 1971; Partizanski usak u Istri, Pazinski memorijal, 1970; Političke prilike u Rijeci 1943. godine do kapitulacije Italije, *Zbornik Pedagoške akademije Rijeka*, 1970).

⁸⁰ Usp. Branko Petranović, O predmetu i metodi u nekim drugim problemima rada na istoriji socijalističke Jugoslavije, *Vojnoistorijski glasnik*, XVII, 1/1967, posebno str. 34—35.

⁸¹ U to sam se osobno uvjerio: potkraj 1967, a u povodu predstojeće proslave 25-godišnjice osnivanja prvog (privremenog) rukovodstva KPH za Istru (općenito se u nas piše da je to tijelo osnovano 10. ožujka 1943. u Karojbi), napisao sam bilješku pod naslovom »Nesporazumi oko osnivanja prvog rukovodstva KPH za Istru«. Taj tekst sam nudio za objavljivanje glasilima u ovom području: dnevnicima *Novi list* i *Glas Istre*, časopisima *Dometi* i *Istarski mozaik*, te *Radio-Rijeci* i *Jadranskom zborniku*. Svi su odbili objavljivanje teksta. Tek kad ga je Jaroslav Sidak prihvatio za zagrebački *Historijski zbornik*, iznenada je (nakon više od pola godine oklijevanja) prvotni tekst publicirao prvi zamoljeni izdavač, *Novi list* (XXII, 125, Rijeka, 29. V 1968, str. 3). Nitko nije prihvatio moj poziv, iznesen u toj bilješki, na ozbiljan pristup proučavanju tako važnog pitanja u cjelokupnoj novijoj povijesti Istre kakvo su osnivanje i rad prvog (privremenog) rukovodstva KPH za Istru. Čini se da su se tek pet godina kasnije, 1973, autori *Ilustrirane povijesti narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji 1941—1945*, Zagreb 1973, 120, našli u istoj neodumici kao ja 1967. (ili su našli na moju bilješku), a, konačno se, na 4. pazinskom memorijalu Katetre Čakavskog sabora za noviju povijest Istre (rujan 1973) Mario Mikolić ne samo suglasio sa sadržajem moje bilješke već je pošao i dalje. Usp. njegov prilog: *Istra 1943*, u ovom br. ČSP.

⁸² Npr. odnos OK KPH za Hrvatsko primorje prema Istri (za koju je bio zadužen) 1941—1943. godine.

⁸³ Npr. osnivanje, razvoj i djelovanje NOO-a.

⁸⁴ Npr. opatijsko područje — središte NOR-a Istre 1941—1942. godine.

⁸⁵ Npr. počeci NOR-a.